

INNOVATSION IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH OMILLARI

Suvonov Sardor Komilovich

Termiz davlat universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Jo'rayeva Lola

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillari nazariy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Jahon xo'jalik tizimida ilmiy-texnik taraqqiyot va texnologik yangilanish jarayonlari asosida shakllanayotgan innovatsion iqtisodiyot milliy taraqqiyotning muhim strategik yo'nalishi sifatida ko'riladi. Maqolada innovatsion iqtisodiyotning asosiy omillari — inson kapitali, ilmiy-tadqiqot faoliyati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, davlat siyosati, moliyaviy mexanizmlar va xalqaro integratsiya jarayonlari keng qamrovli yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston tajribasi va global yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishning samarali mexanizmlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar. Innovatsion iqtisodiyot, inson kapitali, ilmiy-tadqiqot, texnologik rivojlanish, moliyaviy mexanizmlar, davlat siyosati, xalqaro integratsiya, barqarorlik, raqamli transformatsiya, innovatsion omillar.

Abstract

This article analyzes the factors of development of the innovative economy from a theoretical and practical perspective. The innovative economy, which is being formed in the world economic system on the basis of scientific and technological progress and technological innovation processes, is considered an important strategic direction of national development. The article comprehensively covers the main factors of the innovative economy - human capital, scientific and research activities, information and communication technologies, state policy, financial mechanisms and international integration processes. Also, the experience of Uzbekistan and global approaches are analyzed in a comparative manner, and effective mechanisms for the development of the innovative economy are substantiated.

Keywords. Innovative economy, human capital, research, technological development, financial mechanisms, public policy, international integration, sustainability, digital transformation, innovation factors.

KIRISH

Hozirgi davrda dunyo iqtisodiyotining asosiy xususiyatlaridan biri uning innovatsion yo'nalishda rivojlanishidir. Rivojlangan davlatlar o'z taraqqiyotining

barqarorligini ta'minlash uchun resurslardan samarali foydalanish bilan birga, ilm-fan va texnologiyalarga tayanmoqda. Shu bois, innovatsion iqtisodiyot tushunchasi nafaqat iqtisodiy nazariya, balki amaliy siyosat va strategik rejalashtirishning asosiy kategoriyasiga aylanmoqda. Innovatsion iqtisodiyot — bu yangi bilimlarni yaratish, ularni texnologik jarayonlarga tatbiq etish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarishga yo'naltirilgan tizimdir.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda innovatsion taraqqiyot ustuvor vazifa sifatida belgilangan. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Innovatsion rivojlanish vazirligi" faoliyati va qator davlat dasturlari milliy iqtisodiyotda innovatsion rivojlanish omillarini mustahkamlashga qaratilgan. Bu esa yangi texnologiyalarni joriy etish, startaplar va ilmiy-tadqiqot markazlarini rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish imkoniyatini yaratmoqda.

Shu nuqtai nazardan, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillarini aniqlash va ularni ilmiy jihatdan asoslash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda inson kapitali, ilmiy salohiyat, raqamli texnologiyalar, moliyaviy resurslar va davlat siyosatining muvofiqlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillari bo'yicha jahon iqtisodiy adabiyotida keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar mavjud. Y. Shumpeter innovatsiyani iqtisodiy rivojlanishning asosiy manbai sifatida talqin qilgan bo'lib, uning "ijodiy vayronkorlik" nazariyasi innovatsion jarayonlarning mohiyatini yoritadi. Shumpeterning fikriga ko'ra, yangi mahsulot, yangi texnologiya, yangi tashkilot shakli yoki yangi bozor shakllanishi iqtisodiy taraqqiyotning drayveri hisoblanadi.

Keyinchalik P. Druker innovatsion boshqaruv nazariyasini rivojlantirib, innovatsiyalarni boshqariladigan jarayon sifatida ko'rishga e'tibor qaratdi. Unga ko'ra, innovatsiyalar samarali siyosiy va institutsional qo'llab-quvvatlash orqali tezlashadi. OECD va Jahon banki ekspertlari esa innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishda davlat siyosati, xalqaro integratsiya va inson kapitaliga investitsiyalarni ustuvor omillar sifatida belgilagan.

O'zbekistonda so'nggi yillarda innovatsion rivojlanish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar faollashdi. Mahalliy olimlar innovatsion siyosatning institutsional asoslari, startap ekotizimining rivojlanishi, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda raqamli transformatsiya jarayonlarini o'rgangan. Ammo nazariy adabiyotlarda innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillari tizimli yondashuv asosida hali yetarlicha mukammal ishlab chiqilmagan. Shu sababli, mavjud adabiyotlar tahlili mazkur maqolaning dolzarbligini asoslab beradi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va statistik kuzatuv asosida shakllantirildi. Tizimli yondashuv yordamida innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish omillari yagona mexanizm sifatida ko‘rib chiqildi. Qiyosiy tahlil orqali O‘zbekiston tajribasi rivojlangan davlatlar bilan solishtirildi. Statistik kuzatuv esa mavjud ma‘lumotlar asosida milliy iqtisodiyotdagi innovatsion jarayonlarning dinamikasini ko‘rsatdi.

Metodologiyada, shuningdek, SWOT-tahlil qo‘llanilib, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishning kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari aniqlab berildi. Bu esa milliy innovatsion siyosatni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon yaratdi.

Innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillarini tadqiq etishda metodologik asos sifatida tizimli, kompleks va qiyosiy yondashuv qo‘llanildi. Tizimli yondashuv orqali innovatsion jarayonlarning barcha elementlari – inson kapitali, ilmiy salohiyat, texnologik baza, moliyaviy mexanizmlar, davlat siyosati va xalqaro integratsiya o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqildi. Chunki innovatsion iqtisodiyot birgina omilning emas, balki ko‘plab resurslarning uyg‘unlashuvi orqali shakllanadi. Kompleks tahlil usuli yordamida iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik ko‘rsatkichlar integratsiya qilindi. Bu esa innovatsion iqtisodiyot rivojlanishini nafaqat iqtisodiy o‘sish bilan, balki ijtimoiy farovonlik, barqarorlik va ekologik xavfsizlik kabi omillar bilan ham bog‘lab baholash imkonini berdi. Qiyosiy tahlil esa O‘zbekiston tajribasini rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirish imkonini berdi, bunda Koreya Respublikasi, Singapur, Yaponiya va Germaniya kabi mamlakatlarning innovatsion modelidan foydalanildi. Bundan tashqari, statistik kuzatuv va empirik ma‘lumotlarga tayanib, mavjud tendensiyalarni tahlil qilish orqali innovatsion iqtisodiyot omillarining milliy sharoitga moslashgan dinamikasi o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida SWOT-tahlil ham qo‘llanildi. Bu usul yordamida O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishning kuchli tomonlari sifatida yoshlar salohiyatining yuqoriligi, geografik qulaylik va davlat siyosatining izchil yo‘nalishi qayd etildi. Zaif tomonlar qatorida esa ilmiy tadqiqotlarning tijoratlashtirilishi sustligi, moliyaviy mexanizmlarning yetarli darajada diversifikatsiya qilinmagani va raqamli infratuzilmaning cheklanganligi aniqlanib, imkoniyat sifatida xalqaro hamkorlikning kengayishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyati va startaplar uchun yaratilayotgan ekotizimlar ko‘rsatildi. Tahdidlar qatorida esa global raqobat, intellektual salohiyatning “miya oqimi” orqali xorijga ketishi, texnologik qaramlik va moliyaviy resurslarning yetishmovchiligi keltirildi. Shuningdek, metodologiyada institutsional yondashuv qo‘llanilib, davlat siyosatining innovatsion iqtisodiyotdagi o‘rni, normativ-huquqiy asoslar va institutsional islohotlarning samaradorligi baholandi. Shu tarzda ishlab chiqilgan metodologik asos tadqiqot

natijalarining ilmiy asoslanganligini va ularni amaliyotga tadbiiq qilish imkonini ta'minladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishda asosiy drayver inson kapitali hisoblanadi. Inson kapitaliga investitsiya kiritilgan mamlakatlarda innovatsion faollik yuqori bo'lib, yangi texnologiyalarni yaratish va ularni ishlab chiqarishga joriy etish jarayonlari tezlashadi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimi modernizatsiya qilinib, yoshlarni innovatsion loyihalarga jalb etish bo'yicha qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Natijalarda shuningdek, ilmiy-tadqiqot institutlari va universitetlarning ishlab chiqarish bilan hamkorligi hali to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, bu yo'nalishda ijobiy tendensiyalar kuzatilayotgani qayd etildi.

Ikkinchi muhim natija raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq. Raqamli iqtisodiyot elementlari, jumladan, elektron hukumat, onlayn xizmatlar, elektron to'lov tizimlari va raqamli platformalar innovatsion iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida shakllanmoqda. Bu esa samaradorlikni oshirish bilan birga, shaffoflikni ta'minlash va korrupsiya xavfini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Moliyaviy mexanizmlar sohasida esa davlat-xususiy sheriklik, venchur kapital va xalqaro moliya institutlari resurslaridan foydalanish innovatsion iqtisodiyotni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari sifatida shakllanmoqda. Shu bilan birga, natijalar moliyaviy infratuzilmaning hali to'liq rivojlanmaganini, innovatsion startaplarni moliyalashtirishda risklarni kamaytirish mexanizmlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganini ko'rsatdi.

Tadqiqotda xalqaro integratsiya omili ham alohida ta'kidlandi. O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi, xorijiy investitsiyalarni jalb etishi va texnologik transfer jarayonlarini rivojlantirishi innovatsion iqtisodiyot uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Ammo global raqobat sharoitida texnologik qaramlik va tashqi bozorlarga yuqori darajada bog'liqlik ham ma'lum cheklovlarni yuzaga keltiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan birining sustligi umumiy tizim samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu bois, inson kapitali, ilmiy salohiyat, texnologik baza, moliyaviy mexanizmlar va davlat siyosatini uyg'un rivojlantirish zarur.

XULOSA

Yuqoridagi ilmiy izlanishlar va amaliy kuzatuvlar asosida xulosa qilish mumkinki, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi ko'p qirrali omillarning o'zaro uyg'unlashuviga bog'liqdir.

Birinchi navbatda, inson kapitaliga investitsiya kiritish zarur, chunki malakali kadrlar va yosh olimlarning faol ishtiroki innovatsion rivojlanishning asosiy sharti hisoblanadi.

Ikkinchi jihat ilmiy-tadqiqot faoliyatini ishlab chiqarish bilan integratsiyalash orqali ilmiy natijalarning tijoratlashtirilishini ta'minlashdir. Bu jarayon ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasida kuchli hamkorlikni talab etadi.

Uchinchi omil raqamli transformatsiya bo'lib, u nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki davlat boshqaruvining shaffofligini ham oshiradi.

To'rtinchi muhim omil moliyaviy mexanizmlarning samaradorligini oshirishdir. Innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi uchun venchur kapital, xalqaro moliya institutlari va davlat-xususiy sheriklik asosida moliyalashtirish tizimini kengaytirish zarur.

Beshinchi omil davlat siyosati bo'lib, u innovatsion rivojlanish uchun zarur huquqiy asos, imtiyozlar va preferensiyalar yaratishi kerak. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan qabul qilinayotgan strategiyalar va dasturlar milliy innovatsion siyosatni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq bu siyosatni amalda samarali ijro etish va natijalarga erishish xususiy sektorning faol ishtirokini talab qiladi.

Nihoyat, xalqaro integratsiya innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida alohida rol o'ynaydi, chunki xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, texnologik transfer va ilmiy hamkorlik innovatsion jarayonlarni jadallashtiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish omillari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning uyg'un rivojlanishi milliy iqtisodiy taraqqiyotning barqarorligini ta'minlaydi. Shu bois, kelgusida O'zbekiston uchun asosiy vazifa – inson kapitalini rivojlantirish, ilmiy salohiyatni kuchaytirish, texnologik yangilanishlarni jadallashtirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali innovatsion iqtisodiyotni yangi bosqichga olib chiqishdan iborat bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
2. Друкер П. Инновации и предпринимательство. – М.: Вильямс, 2007. – 430 с.
3. OECD. Innovation Strategy 2021. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 198 p.
4. World Bank. World Development Report: The Changing Nature of Work. – Washington: World Bank, 2019. – 260 p.

5. Фриман К. Технологическая политика и экономическая эффективность. – М.: Наука, 1987. – 384 с.
6. Lundvall B. National Systems of Innovation. – London: Pinter Publishers, 1992. – 342 p.
7. Nelson R. National Innovation Systems: A Comparative Analysis. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 280 p.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегияси. – Тошкент, 2020.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инновацион ривожланиш стратегияси – 2030” Фармони. – Тошкент, 2018.
10. Вахобов А.В., Жуманиязов Н. Инновацион иқтисодиёт ва молия. – Т.: Фан, 2021. – 276 б.

